

LABINSKI GALIJOTI U VIHORU PROGONSTVA POD OKRILJEM
*PREJASNE KRALJICE MORA**Samanta PARONIĆ*Prodol 37, 52208 Krnica, Hrvatska
e-mail: sparonic4@hotmail.com

SAŽETAK

U radu se donosi pregled povijesnih podataka koji se dotiču obveze labinske komune o opskrbljivanju mletačkih galija. Na temelju postojeće literature i arhivskoga gradiva, sačuvanoga u Državnome arhivu u Pazinu, nastoje se rasvijetliti nemirna zbivanja, u čijemu su se vrtlogu našli Labinjani kao podložnici Prejasne Kraljice Mora. U prošlosti Labina značajno mjesto zauzima 1341., kada je donesen gradski Statut, koji predstavlja svojevrsan simbol upravne samostalnosti komune. Od neprocjenjive je važnosti Knjiga privilegija labinske komune, koja donosi važne isprave o borbi za zaštitu starih prava, kao i knjige zapisnikâ sjednica Vijeća.

Ključne riječi: Labin, komuna, Statut, galije, novi vijek

I GALEOTTI DI ALBONA NEL VORTICE DELLA PERSECUZIONE SOTTO
L'EGIDA DELLA SERENISSIMA REGINA DEL MARE

SINTESI

L'articolo passa in rassegna fatti storici inerenti all'obbligo del Comune di Albona di equipaggiare le galee veneziane. Basato sull'analisi delle fonti bibliografiche e archivistiche custodite nell'Archivio di Stato di Pisino, il contributo intende mettere in luce le turbolenti vicende che coinvolsero gli abitanti di Albona, assoggettati al dominio della Serenissima Regina del Mare. Un anno importante per la storia di Albona fu il 1341, anno in cui fu emanato lo Statuto cittadino, una sorta di simbolo dell'indipendenza amministrativa del Comune. Di inestimabile valore è il Libro dei privilegi del Comune di Albona, in cui vengono riportati importanti documenti in merito alle lotte per la tutela dei vecchi diritti, come pure i libri dei verbali delle sedute del Consiglio.

Parole chiave: Albona, comune, Statuto, galee, età moderna

ULOGA PRIVILEGIJA U ŽIVOTU LABINSKE KOMUNE

Labinska je komuna još iz doba akvilejskih patrijarha uživala određene privilegije, koje joj je, stupivši u njezin posjed, morala potvrditi Mletačka Republika. No, nerijetko je dolazilo do njihova nepoštivanja, stoga su se na sjednicama Vijeća komune donosile odluke o načinima obrane stečenih privilegija. U tome su smislu od iznimne važnosti knjige zapisnikâ sjednica Vijeća, koje se dotiču svih vitalnih pitanja iz života komune, zbog čega predstavljaju svojevrsno svjedočanstvo cjelokupne aktivnosti vijećnika, a ujedno su i vjernim pokazateljem političkih, društvenih i gospodarskih prilika na području Labinštine.

Akt, kojim je Labin priznao mletačku vlast, sastavljen je u Veneciji 3. srpnja 1420.; sadrži deset povlastica, koje je labinska komuna uživala prije same predaje, a potvrdio ih je dužd Tomaso Mocenigo i Senat, odnosno Vijeće umoljenih (*Consiglio dei Pregadi*) (DAPA 1420/1719, fol. 2r–4v, 3. VII. 1420.):

1. Zajamčen je teritorijalni integritet grada, odnosno istaknuto je da ne smije doći do rušenja labinskoga kaštela; komunalna dobra moraju ostati netaknuta, a trebaju se očuvati zakoni, prava i statuti koji su vrijedili u doba akvilejskih patrijarha (Buttazzoni, 1869–1870, XII).
2. Privilegij se odnosi na obveze labinske komune prema markgrofu, kojemu je dotad godišnje plaćala 70 maraka, od čega se polovina iznosa davala u prosincu (o Božiću), a polovina u ožujku (na blagdan Blagovijesti ili Navještenja Gospodino-va), dok je njegovu namjesniku davala 3 marke i 5 lira. Pritom je markgrof imao obvezu posjećivanja Labina jednom godišnje, a prilikom njegova posjeta grad mu je osiguravao ručak i večeru. Ugovorom je predviđeno da se spomenuti iznos u markama otad mora isplaćivati Mletačkoj Republici, dok su ručak i večera bili namijenjeni rašporskomu kapetanu (Buttazzoni, 1869–1870, XII).
3. Labinska komuna zadržava pravo biranja svojega podestata iz redova *Serenissime*, a Venecija ga je trebala potvrditi. Određeno je da će podestat godišnje dobivati 150 modija žita, 150 modija vina, 100 modija zobi, jednoga ovna, jednu ovcu i po jedan sir od svakoga stada ovaca te šestinu od naplaćenih kaznâ ili 100 lira. Osim toga, podestat je mogao držati petoricu slugu te dijeliti pravdu i upravljati gradom, a njegovoj su vlasti, osim Labina, trebali biti podvrgnuti i Plomin i Dvigrad (Buttazzoni, 1869–1870, XII–XIII).
4. Labin će predstavljati Vijeće, u čijemu će radu sudjelovati 24 vijećnika, a njime će predsjedati dvojica sudaca, koje će izabrati vijećnici. Suci će imati obvezu sudovanja dvaput tjedno kako bi građanima dijelili pravdu, a narod će morati izabrati kanipara, koji će držati ključeve gradskih vrata te knjigu prihoda i rashoda za šest mjeseci (Buttazzoni, 1869–1870, XIII).
5. Grad neće biti primoran slati stanovnike u rat izvan granica Istre ni na kopnu ni na moru (Buttazzoni, 1869–1870, XIII).
6. Labinskoj komuni potvrđene su sve dosadašnje presude na koje se nitko nije žalio (Buttazzoni, 1869–1870, XIII).

7. Odobreno je da na labinsko područje i dalje mogu dolaziti trgovci, stoga je zajamčen slobodan uvoz, kupnja ili prodaja robe bez plaćanja carine, pri čemu će se očuvati stari običaji (Buttazzoni, 1869–1870, XIII).
8. Razbojnicima se onemogućuje povratak u Labin kako bi se time spriječila neprikladna događanja (Buttazzoni, 1869–1870, XIII).
9. Komuna može ubirati travarinu (herbatik) i ostale daće kako bi mogla podmiriti plaćanje poreza Mletačkoj Republici i osigurati popravak crkava i gradskih zidina (Buttazzoni, 1869–1870, XIII).
10. Venecija neće nametati nove poreze osim postojećih, a komuna će morati isplaćivati podestatu polovinu spomenutoga iznosa od 70 maraka, kao i polovinu podavanja u žitu, vinu i zobi (Buttazzoni, 1869–1870, XIII).

Naposlijetku je dodano kako Labinjani, kao što je već rečeno, mogu birati vlastitoga podestata, kojemu moraju davati sve ono što je bilo predviđeno odredbama u aktu, a Veneciji moraju isplaćivati iznos koji je ranije bio namijenjen markgrofu, dok gradu ostaje polovina ukupnoga iznosa za dvogodišnje razdoblje. Pritom je u spomenutom dodatku određeno i da se na uobičajenom mjestu mora podignuti zastava sv. Marka (Buttazzoni, 1869–1870, XIII).

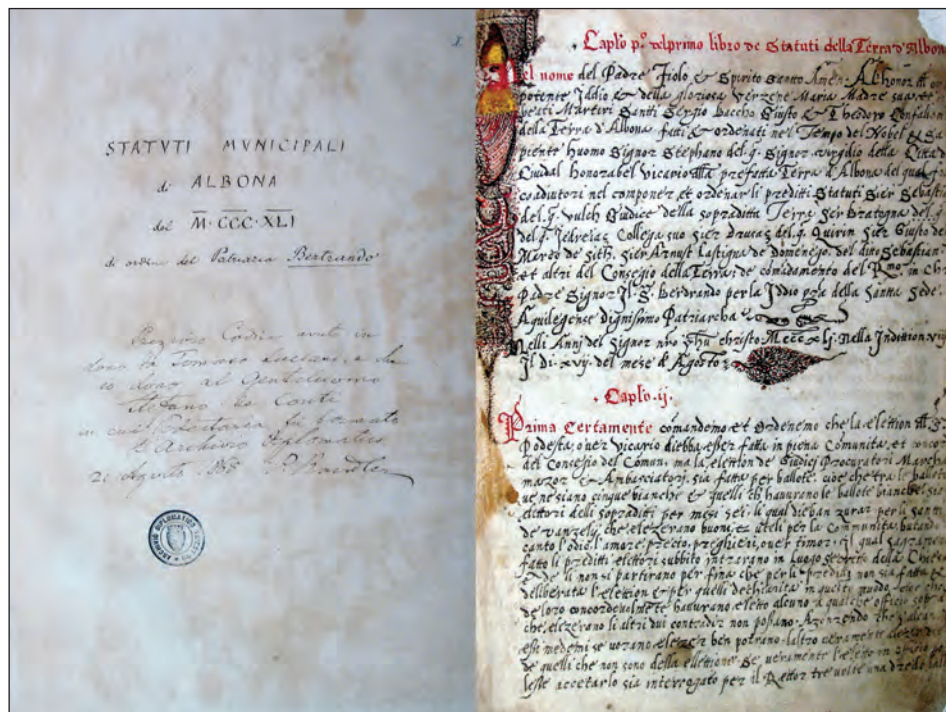
Mletačka je Republika formalno stupila u posjed Labina 15. srpnja 1420., poslavši svojega poslanika, rašporskoga kapetana Giovannija Cornara, kojemu je zakletvu vjernosti položio Caterino Barbo, prvi labinski podestat (Buttazzoni, 1869–1870, XIII–XIV). Pravo izbora podestata imalo je Vijeće labinske komune sve do 7. veljače 1464., kada se ono odreklo toga privilegija kako bi se izbjegnuli troškovi slanja poslanika u Veneciju radi potvrđivanja podestata, stoga je otada potonjega birala *Serenissima*, odnosno njezino Veliko vijeće (Giorgini, 2010, 61).

Godine 1420., osim Labina, mletačku je vlast priznao i susjedni Plomin, s kojim su se Labinjani 1435. sporili oko zajedničke granice. Otada je Plomin u administrativnome smislu povezan s Labinom; njima je upravljao zajednički podestat, koji je imao obvezu dolaženja iz Labina u Plomin svakih petnaest dana (Radeticchio, 1990–1991, 48), dok su, s druge strane, postojale zasebne isprave o podređenosti Mletačkoj Republici, zasebni statuti i odvojena komunalna vijeća (Milevoj, 1999, 10), a u podestatovoj kancelariji u iste se knjige uvezivalo gradivo koje je nastalo na temelju njegova djelovanja na području labinske i plominske komune (Ujčić, 2007, 181). U tim se dvjema komunama vijorila zastava sv. Marka sve do sredine lipnja 1797., kada su austrijske postrojbe ušle na labinski teritorij. Nakon sklapanja Mira u Campoformiju (IE, 2005, 127) 17. listopada iste godine Labin je postao sastavnim dijelom austrijskoga područja.

„PER QUESTA FIATA TANTUM“ – OBVEZA OPREMANJA MLETAČKIH GALIJA

Za labinsku je povijest vrlo značajna 1341., kada je patrijarh Bertrand de Saint-Geniès potvrdio Statut¹, koji su donijeli sami građani 17. kolovoza (Giorgini, 2010, 53) iste godine.

1 Danas postoje dvije verzije labinskoga Statuta: na latinskome jeziku i na mletačko-labinskome dijalektu,

Sl. 1: Statut iz 1341. (Narodni muzej Labin)

Statut je predstavljao pravni temelj života na labinskome području, kao i simbol određene samostalnosti spomenute komune, koja se najbolje odrazila u radu njezina Vijeća, čije je odluke morao poštivati podestat.² Mletačke su vlasti izricale kazne koje su bile predviđene labinskim Statutom; ako su okrivljenici počinili manja kaznena djela, njihova se kazna sastojala u plaćanju novčanoga iznosa, dok su za teže prekršaje bili osuđeni na progonstvo uz prisilni rad, odnosno na dugogodišnje veslanje na mletačkim galijama, pri čemu se kažnjениke odvodilo u Prtllog, gdje su se ukrcavali na galije, najčešće krećući na put bez povratka. Kažnjenicima koji su pribjegavali bijegu izricala se kazna u njihovoj odsutnosti, koja se sastojala od protjerivanja s područja labinske komune na određen broj godina, a ako bi se u međuvremenu netko od njih potajno vratio, mletačke su vlasti naredile njegovo uhićenje te

na koji je preveden u prvoj polovini XV. stoljeća. Mletačku je verziju objavio Carlo Buttazzoni (Statuta municipale della città di Albona dell'a. 1341, *Archeografo Triestino*, vol. 1, nuova serie, Trieste 1869. –1870.), a latinsku Camillo De Franceschi (Statuta Communis Albonae, *Archeografo Triestino*, ser. 3, vol. 4, Trieste 1908.).

2 Iako je Labin prema ugovoru o predaji od 3. srpnja 1420. uživao pravo da lokalna zajednica bira podestata uz potvrdu Mlečana, od 1464. podestatima su postali mletački plemići, koje je potvrđivalo mletačko Veliko vijeće.

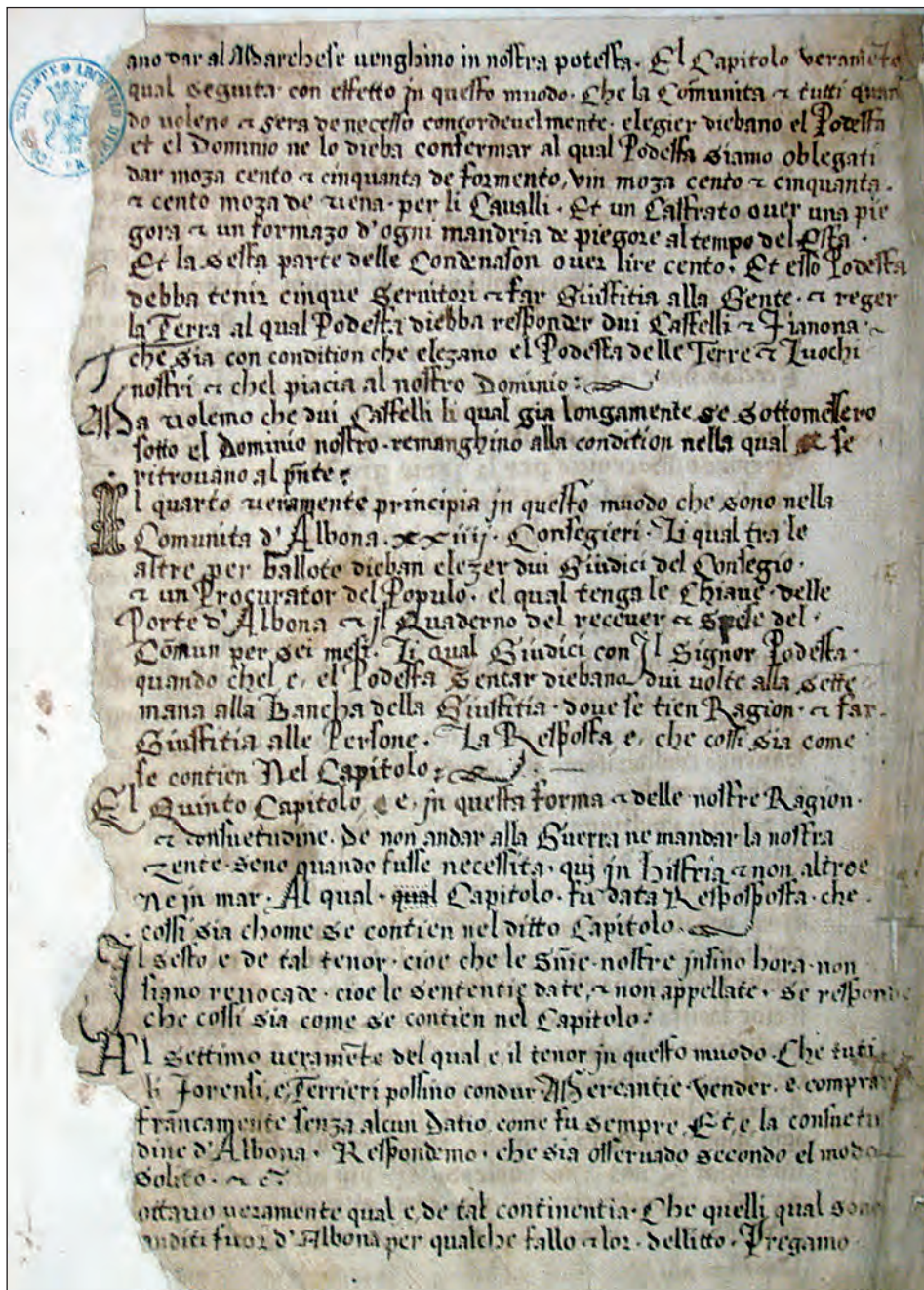
mu najprije namijenile kaznu veslanja na galiji, a nakon njezina izdržavanja bio bi podvrgnut smrtnoj kazni vješanja (Stemberger, 1983, 29–31; Marić, 1953 [?], 32).

Neiscrpno vrelo za proučavanje povijesti Labina tijekom mletačke uprave predstavlja *Knjiga privilegija labinske komune*,³ koja je pisana na talijanskome i latinskome jeziku, a njezin je prijepis 1722. dovršio labinski bilježnik *Vicenzo Dragogna, q[uonda]m Signor Lodouico. Nobile di detta Terra* (DAPA 1420/1719, fol. 1r). U knjizi se donose prijepisi raznih dukala, terminacija i odluka u vezi s privilegijima u korist labinske komune, koji mogu uvelike pridonijeti rasvjetljavanju njezine prošlosti u novome vijeku. Saznajemo da je s prepisivanjem isprava u zasebnu knjigu započelo 20. prosinca 1517., kada je labinski podestat Urbano Bollano primijetio da mnogi, koji su u ulozi predstavljača komune odlazili u Veneciju k duždu ili u druge urede, ni na jednome mjestu nisu evidentirali dobivene isprave. Iz toga je razloga donio odluku, prema kojoj se sve isprave, koje se dotiču labinske komune, u roku od osam dana, pod prijetnjom kazne, moraju dostaviti podestatu (DAPA 1420/1719, fol. 1a r–1a v, 20. XII. 1517.).

Osim isprave o već spomenutim privilegijima, koji su labinskoj komuni potvrđeni 1420., od iznimne su važnosti i isprave koje se dotiču obveze komune o opskrbljivanju mletačkih galija, kao i isprave u vezi s opskrbom Venecije gorivim drvom i čišćenjem rijeke Raše. Mletačkoj je Republici za poduzimanje osvajačkih pothvata i vođenje ratova bila potrebna jaka mornarica, stoga je galije trebala popunjavati radno sposobnim ljudima, a upravo je opremanje mletačkih galija predstavljalo jednu od najtežih obveza istarskih komuna. No, iako je za određivanje opsega obveze svakako bila važna i veličina galije, u ispravama se to uopće ne spominje. Broj radno sposobnih ljudi koji su služili na mletačkim galijama ovisio je o veličini ratne mornarice, koja je bila uvjetovana raznim čimbenicima: međunarodnim položajem Venecije, razvojem pomorske strategije, gospodarskom snagom, kao i stupnjem razvijenosti trgovine (Klen, 1986, 64; Klen, 1962, 124–125).

Iako nije uspjela proširiti svoju vlast nad čitavim Jadranom, Venecija je u XV. stoljeću predstavljala svjetsku trgovačku silu na vrhuncu moći, a postupno osmansko širenje istočnim Sredozemljem i Balkanom nije prekinulo njezinu ulogu trgovačkoga posrednika između Zapada i Istoka. U prvoj polovini XV. stoljeća Carigrad je i dalje bio središtem mletačke trgovine na istočnome Sredozemlju, no osmansko osvajanje grada 1453. označilo je prijelomnicu u gospodarskome razvoju Venecije i početak opadanja njezine moći, iako će se sa dugoročnim posljedicama tih turbulentnih događanja suočiti tek u XVII. stoljeću. Dakle, osmanska osvajanja i promjena ravnoteže pomorsko-trgovačkih sila na Sredozemlju prouzročili su povremene gospodarske krize, što je izravno utjecalo na potrebu Venecije za jačanjem ratne mornarice (Luzzatto, 1961, 176–179, 190). Tijekom XV. stoljeća, pa sve do 1545., mletačka mornarica sastojala se od pedeset laganih galija (*galee sottili*) i šest većih galija (*galee grosse*), ali budući da je Osmansko Carstvo krenulo u osvajanje njezinih pomorskih posjeda, Mletačka Republika odlučila je povećati snagu ratne mornarice (Klen, 1986, 65; Klen, 1962, 125).

3 Regeste svih isprava iz *Knjige privilegija labinske komune*, kao i iz knjige zapisnikâ sjednica Vijeća komune kronološkim je redom objavio Jakov Jelinčić, stoga je folijacija dokumenata u radu navedena prema: Jelinčić, 1986, 149–204; Jelinčić, 1987, 75–159.

Sl. 2: Dio isprave o privilegijima labinske komune (Narodni muzej Labin)

Labin se u više navrata dopisivao s Venecijom glede popunjavanja posade mletačkih galija, pozivajući se na privilegij iz 1420., kojim je bio oslobođen te obveze (DAPA 1420/1719, fol. 2r–4v, 3. VII. 1420.). Međutim, Venecija se nije pridržavala poštivanja toga privilegija te je 1520. labinski podestat Giacomo Loredan izdao odredbu, prema kojoj su svećenici, poput ostalih, dužni odlaziti na galije i izdvajati novčana sredstva za uzdržavanje galijota. Takva je odluka rezultirala nezadovoljstvom labinskih svećenika, čiji se predstavnik Antonio Urbasio požalio mletačkomu duždu Leonardu Loredanu (Jelinčić, 1985, 141–142). Potonji je podržao svećenike te je 1. lipnja 1520. uputio pismo podestatu Loredanu, ističući kako prema terminaciji iz 1488. svećenici nisu dužni veslati na galijama, niti uplaćivati iznose za uzdržavanje veslača, stoga im se novac, koji su izdvojili u tu svrhu, obvezatno mora vratiti (DAPA 1420/1719, fol. 25v i 26r, 1. VI. 1520.).

Poznat je podatak da je iste godine Venecija od Labina, Plomina i Barbana zahtijevala 25 radno sposobnih ljudi za veslanje na galijama, no providuri za naoružanje Vittor Michiele i Bortolomeo Contarini uspjeli su se uz pomoć labinskoga, plominskoga i barbanskoga predstavnika izboriti za smanjenje broja veslača sa 25 na 15, o čemu su obavijestili podestata Giacoma Loredana (DAPA 1420/1719, fol. 26r, 4. VI. 1520.).

Stanovnici labinske komune bili su nezadovoljni duždevom odredbom, prema kojoj su svećenici bili izuzeti od obveze opremanja galija i novčanoga potpomaganja veslača, stoga su duždu Loredanu uputili žalbu, koji je potom 8. kolovoza 1520. odredio da svećenici moraju plaćati doprinos za uzdržavanje galijota, ali ne od crkvene, već od osobne imovine, a ta se obveza, osim na labinske, odnosila i na barbanske i plominske svećenike (DAPA 1420/1719, fol. 30r, 8. VIII. 1520.).

Mletačka je Republika iskazivala sve veće zahtjeve za jačanjem mornarice, stoga je 4. veljače 1537. mletački dužd Andrea Gritti dojavio podestatu Alviseu Contariniju kako je Senat potvrdio odluku, prema kojoj se ona mjesta koja nisu obvezna sama popunjivati galiju, među kojima se nalazio i sam Labin, moraju pokoriti zahtjevu providurâ za naoružanje (*Provveditori sopra l'armar*) i poslati traženi broj sposobnih ljudi za veslanje na galiji (DAPA 1420/1719, fol. 33r, 4. II. 1537.). Već su četiri dana kasnije providuri za naoružanje Antonio Cappello i Vittor Grimani zatražili od podestata Alvisea Contarinija da labinska i plominska komuna hitno pošalju 40 veslača za galiju Bartolomea Zorzija (DAPA 1420/1719, fol. 33v, 8. II. 1537.), a u ožujku iste godine providur Ureda za naoružanje (*Offitio dell'Armamento*) uputio je zahtjev komuni da Labin, Plomin i Barban pošalju 60 ljudi za galije (DAPA 1420/1719, fol. 32v i 33r, 25. III. 1537.).

Dana 30. ožujka 1537. već spomenuti zapovjednik galije (*sopracomito*) Zorzi zatražio je od vodnjanskoga podestata Leonarda Maripietra da labinskoj komuni podmiri novčanu naknadu za 10 galijota jer je Zorzi od Mletačke Republike prethodno primio naredbu o uzimanju 10 vodnjanskih veslača, no budući da mu je pismo stiglo prekasno, u međuvremenu je morao uzeti 40 labinskih veslača. Iz toga je razloga izričito napomenuo vodnjanskomu podestatu da će u slučaju oglašivanja o njegovu naredbu s galije iskrcati labinske i ukrcati vodnjanske veslače (DAPA 1420/1719, fol. 34r i v, 30. III. 1537.). Slično je pismo odaslao i barbanskomu kapetanu (*Capitano di Barbana*) Agostinu Lanzu, zahtijevajući da labinskoj komuni isplati naknadu za osmoricu veslača jer će u protivnome iskrcati Labinjane i zamijeniti ih s osmoricom Barbanaca (DAPA 1420/1719, fol. 34v, 30. III.

1537.). U pismu datiranom 4. travnja 1537. spomenuti kapetan Barbana i Raklja ističe kako će odgovor o slanju galijota prenijeti po svojemu glasniku (DAPA 1420/1719, fol. 34v i 35r, 4. IV. 1537.), dok je vodnjanski podestat istoga dana obavijestio providura za naoružanje Vittorija Grimanija kako će komuna, uz iznimna odricanja, umjesto veslača poslati novčanu naknadu (DAPA 1420/1719, fol. 35r i v, 4. IV. 1537.).

Mletačka je Republika neprestano povećavala zahtjeve za snažnim galijotima te je tako u ožujku 1538.⁴ dužd Andrea Gritti od labinskoga podestata Lorenza Minija zahtijevao da pošalje 30 sposobnih veslača, koje će dočekati galija, a svatko će od njih primiti i novčanu naknadu u iznosu od četiriju plaća (DAPA 1420/1719, fol. 37r, 12. II. 1538.). U travnju iste godine providuri za naoružanje Carlo Morosini i Vicenzo Grimani obavijestili su podestata Minija da će rapski zapovjednik galije Christofor de Dominis po njihovu nalogu u labinskoj luci primiti 24 veslača, koje će potom odvesti na Krk. Pritom su od podestata zahtijevali da svakomu veslaču isplati naknadu u visini od četiriju plaća (DAPA 1420/1719, fol. 37v, 11. IV. 1538.), a cjelokupan popis galijota donosi Jakov Jelinčić u svojemu članku iz 1985. (144–145). Pored imena i prezimena svakoga galijota navodi se njegova približna dob (*de prima barba, di mezza età, più di mezza vita*), skupina odakle dolazi te ime i prezime njegova jamca. Osim toga, naznačen je i podatak o iznosu primljenoga novca (svatko je primio 32:19 lira), a ističu se i posebni znakovi kojima su galijoti bili obilježeni, a koji su mogli poslužiti za njihovo raspoznavanje (npr. *la man destra brusada, un segno sopra la ciglia destra, un segno a mezzo el fronte*) (DAPA 1420/1719, fol. 112r–113r, 5. III. 1538.).

Privilegij iz 1420., po kojemu labinska komuna nije bila obvezna slati svoje podanike ako se rat nije vodio na istarskome području, dugo je bio zaboravljen, ali je ponovno istaknut 8. srpnja 1551., kada su ga predstavnici labinske komune u pisanome obliku pokazali providurima Arsenalu Alessandru Contariniju i Battisti Naniju, koji su o tome događaju izvijestili podestata Nicolò Grittija. Providuri su, naime, uzeli u obzir navedeni privilegij, no istodobno su zahtijevali da labinska komuna „samo ovaj put“ hitno pošalje šestoricu veslača za galije *Sibenzana* (DAPA 1420/1719, fol. 49v i 50r, 8. VII. 1551.).

Budući da, uz plemiće, niti svećenici nisu bili obvezni odlaziti na galije i plaćati doprinos u tu svrhu, pučani su se pobunili jer je čitav teret plaćanja troškova pao isključivo na njihova leđa. Mletačkoj Republici hitno su bili potrebni galijoti, stoga je labinski podestat Baldissera Trivisan, uzevši u obzir žalbu pučana, 14. travnja 1570. donio odluku, prema kojoj „samo ovaj put“ troškove za uzdržavanje galijota u iznosu od 2 lire po ognjištu moraju snositi svi, uključujući i plemiće i svećenike (DAPA 1420/1719, fol. 65r–66r, 14. IV. 1570.).

Temelj za uzimanje galijota predstavljao je popis (*ruodolo*) svih obveznika; oni koji su morali služiti na galijama bili su podijeljeni na manje skupine, koje su se nazivale „police ili skvadre“, a na čelu svake nalazio se tzv. glavar police (*capo d’ogni polizza*), kojega su izabrali obveznici, odnosno galijoti. Glavari polica imali su dužnost pronaći

4 U originalu se navodi 1537., ali Jakov Jelinčić upozorava na činjenicu da je tada labinskim podestatom bio Alvise Contarini, a ne Lorenzo Minio, stoga je ispravna godina 1538 (Usp. Jelinčić, 1986, 162; Kandler, 1846, 234).

potrebnoga galijota unutar svoje skupine, a ako u tome ne bi uspjeli, primjenjivalo bi se odlučivanje ždrijebom na temelju popisa obveznika i iz određene posude izvlačilo ime „odabranoga“ galijota (Klen, 1986, 116).⁵

Labinski pučani nisu bili zadovoljni privremenom Trivisanovom odlukom te su zahtijevali pravo sazivanja vlastite skupštine, što je izazvalo negodovanje plemića, koji su na sjednici, održanoj 5. lipnja 1570., odlučili da će dvojicu poslanika poslati u Veneciju radi zaštite vlastitih prava, a izabrani su Baldo Scampicchio i njegov sin Anteo (DAPA 1566–1578, fol. 43r i v, 5. VI. 1570.).

Među pučanima su novac za uzdržavanje veslača prikupljali glavari polica, a među plemićima i svećenicima opunomoćenici labinske komune. Ako prikupljen iznos nije bio dovoljan za pokrivanje troškova od 12 dukata po veslaču, podestat bi odredio da se ostatak nadomjesti nametanjem daće pod nazivom *marka*, koja se spominje i u labinskome Statutu. Riječ je o općemu podavanju svih stanovnika, koje se ravnomjerno naplaćivalo u skladu s ukupnom imovinom, a ubirale su ga osobe koje su bile zadužene za prikupljanje novčanoga iznosa namijenjenoga uzdržavanju galijota (Klen, 1986, 98–99).

Nerijetko se događalo da je obveznik određen ždrijebom, koji je posjedovao određenu imovinu, mogao potražiti sposobnoga zamjenika, a zauzvrat mu je trebao isplatiti naknadu u novčanome ili materijalnome obliku. No, prethodno su morali sklopiti sporazum; ugovor o tome sastavljao se kod bilježnika, a takvi su se ugovori sačuvali i u labinskoj bilježničkoj knjizi iz 1570. (Klen, 1986, 142–146). Osim obveznika i njegova zamjenika, koji su sklopili ugovor, u njemu nalazimo i imena dvojice svjedoka. U labinskim ugovorima nije zabilježena oznaka trajanja obveze unajmljenoga galijota, već se navode samo općeniti izričaji: *per galioto* ili *per homo da remo*. Pri sklapanju ugovora isplaćivao se samo dio najamnine (obično polovina), a ostatak se trebao isplatiti nakon obavljene službe. Pritom se unajmljeni veslač morao obvezati vlastitim imetkom da će pravilno izvršiti obvezu, pridržavajući se sklopljenoga sporazuma, a sastavnim dijelom ugovora bila je i posebna odredba, u kojoj se trebalo naznačiti komu će se namijeniti neisplaćeni dio najamnine ako galijot smrtno strada tijekom vršenja službe (Klen, 1986, 146–147).

Visina najamnine za zamjenskoga galijota razlikovala se ovisno o tome je li se potreba za njime iskazivala u vrijeme ratnoga stanja ili za vršenje službe na galiji samo u svrhu obalne zaštite, a još je važnija bila činjenica je li se potražnja odvijala u bogatijim ili u siromašnijim krajevima, u kojima je ponuda radne snage bila veća, stoga je ondje bilo mnogo lakše pronaći zamjenu uz isplaćivanje nižega iznosa. U Labinu se, primjerice, 1570. visina najamnine za galijota kretala između 8 i 20 dukata (Klen, 1986, 148).

Imena unajmljenih veslača, koji se u mletačkim spisima označavaju izrazom *venali*, ukazuju na činjenicu da se radilo o pretežno domaćemu stanovništvu. Međutim, služba na galijama pretpostavljala je vrlo naporne i teške radne uvjete, različite opasnosti od nesigurne plovidbe morem, nepredvidljivoga trajanja službe i neizvjesnoga ishoda pomorskih bitaka, koje su mogle rezultirati smrtnim slučajevima, što nikako nije djelovalo privlačno obveznicima koji su namjeravali potražiti zamjenu, ali ni zamjenskim galijotima, koji su prihvatili snošenje takvoga tereta. No, uglavnom je bila riječ o siromašnim seljacima,

5 O postupku određivanja galijota više usp. Klen, 1962, 132–134.

koji su, služeći na galijama i izlažući se povećanom riziku stradavanja, nastojali pronaći način kojim bi se domogli novčanih sredstava neophodnih za vlastito uzdržavanje. Pritom je njihov položaj bio mnogo gori u odnosu na ostale obveznike, koji su za vršenje službe bili određeni na temelju provedenoga ždrijeba, jer se nakon završetka službe oni nisu otpuštali s galija, već su obično „[...] morali služiti još jedanput, ali ovaj put za sebe.“ (Klen, 1986, 149).

Obveznici koji su raspolagali pokretnom ili nepokretnom imovinom prije samoga odlaska na galiju odlazili su k bilježniku radi sastavljanja oporuke jer se zbog nesigurne službe velik broj galijota nikada nije vratio. Međutim, nisu svi obveznici sastavljali oporuke, već su neki od njih svoje imanje ostavljali na obrađivanje poznaniku kako se ono ne bi pretvorilo u pustopoljinu tijekom izbivanja galijota. Primjer takvoga ugovora, koji su 24. svibnja 1575. sklopili labinski obveznik Zvane Butorić i Antun Kerpac, donosi Danilo Klen. Saznajemo kako se Kerpac obvezao da će obrađivati Butorićev vinograd, a zauzvrat je trebao dobivati polovinu uroda. Neki su obveznici pronašli drugi način upravljanja vlastitom imovinom, stoga su pred bilježnikom imenovali svoje opunomoćenike. U okviru labinske komune kao opunomoćenik spominje se August Višković, koji je punomoć za zastupanje u svim sporovima, kao i za branje uroda u vinogradu i na zemlji dao bratu Ivanu i Franji Josipiću, a ugovor o tome sastavio je bilježnik Matija Lucijanić 24. travnja 1570. (Klen, 1986, 151).

Prema naredbama vrhovnih mletačkih ustanova, s vremenom je nastala razlika između redovitih i izvanrednih oblika naoružavanja galija. O redovitome naoružavanju bila je riječ tijekom ratnoga stanja, kada se sudjelovanje u ratu podrazumijevalo pod obvezom komunâ, koje su bile pod mletačkom vlašću, a one koje su trebale davati utvrđen broj veslača za galije snosile su naknadu troškova za galijote, kojima se ostatak plaće isplaćivao iz mletačke ratne blagajne. Važno je napomenuti da se takav postupak primjenjivao i na području Labina u XVI. stoljeću (Klen, 1986, 153).

O izvanrednome naoružavanju govori se onda kada Mletačka Republika nije bila zahvaćena ratnim vrtlogom. Ako nije uspjela prikupiti dovoljan broj galijota unajmljivanjem raznih pomoćnika, galije se popunjavalo obveznicima prema postojećemu popisu, a cjelokupne troškove njihova uzdržavanja snosila je sama država. Postojale su razlike u plaćanju galijota između istarskih komuna i same Venecije. U Veneciji je tijekom prvoga tromjesečja komuna izdvajala samo manji dio novčanoga iznosa za veslače, dok su veći dio tereta za njihovo uzdržavanje morali snositi pripadnici dvanaesteročlane skupine (*duodena*), iz koje su se na temelju ždrijeba određivali galijoti, ali nakon isteka tromjesečja cjelokupna naknada namijenjena veslačima isplaćivala se iz mletačke blagajne. Za razliku od toga, u istarskim komunama vladalo je prilično siromašno stanje, stoga je uobičajen način uzdržavanja galijota predstavljalo prikupljanje sredstava među pučanima. Prije odlaska na galije obveznik je od pučana dobivao prikupljenu novčanu pomoć, koja se u izvorima naziva *coltom* ili *collectom*, a kasnije dobiva naziv „dar“ (*donativo*), pretvorivši se u opće podavanje pučana (Klen, 1986, 154; Klen, 1962, 134).

Jedan od najtežih elemenata pri služenju na galijama predstavljala je sama neizvjesnost trajanja službe, pa su obveznici s nestrpljenjem iščekivali razoružanje galije (*desarmar*), do kojega je zbog vremenskih neprilika na otvorenome moru uglavnom dolazilo

uoči zime, kada su se posade na galijama brojčano smanjivale ili u potpunosti otpuštale, iako je i tada postojala mogućnost prebacivanja obveznika na druge galije. Budući da je služenje na galijama istarskim pučanima predstavljalo iznimno težak teret, mnogi su od njih pribjegavali i protuzakonitomu obliku okončavanja galijotske službe, odnosno bježanju s galije na austrijsko ili dubrovačko područje, gdje su uvjeti bili povoljniji (Klen, 1986, 158–160).

Budući da je Venecija isticala potrebu za jačom ratnom mornaricom, povećavali su se troškovi gradnje ratnih brodova, a zbog iznimno teških uvjeta na galijama bilo je sve teže naći potreban broj galijota. Do priličnoga olakšanja u opskrbljivanju galija došlo je sredinom XVI. stoljeća, kada je uvedena mogućnost zamjene kazne za počinjeni zločin kaznom veslanja na galiji. Taj je oblik kazne prvi uveo Karlo V. u Nizozemskoj kako se zločinci, koji su počinili teška kaznena djela, nakon pretrpljenoga tjelesnoga kažnjavanja ne bi puštali na slobodu. Od prve polovine XVI. stoljeća ta se praksa počela primjenjivati na talijanskome području, a 1555. propisano je da kazna veslanja ne smije trajati manje od triju godina. U Mletačkoj je Republici na temelju odluke Vijeća umoljenih (*Consiglio dei Pregadi*) od 25. ožujka 1545., koja je upućena svim mletačkim rektorima na kopnu i na moru, određeno da potonji mogu kaznu odsijecanja udova, izгона ili zatvorsku kaznu zločincima zamijeniti kaznom veslanja na galijama u trajanju od najmanje osamnaest mjeseci (Pertile, 1892, 306; Klen, 1962, 136).

Međutim, saznajemo kako je Mletačka Republika već 1542. odlučila dvije galije naoružati kažnjenicima te su otada rektori u Istri bili ovlaštteni jednu vrstu kazne zamijeniti drugom (već spomenutom), ali izrijeком se ističe da kažnjenim galijotima nisu smjeli isplaćivati naknadu u većemu iznosu od onoga koji su odredili providuri za naoružanje (CPU, 1893, 50). Prema odluci Vijeća desetorice od 15. siječnja 1558., vrijeme izdržavanja kazne nije smjelo biti duže od dvanaest godina jer je sasvim razumljivo kako galijoti kažnjениci zbog starosti i vrlo teških uvjeta više nisu mogli služiti na galijama, pa su pribjegavali bježanju: „[...] rispetto all’età, all’esercitio et altri accidenti, si fanno del tutto inhabili a poter più lungamente servir: oltre che stanno in continuo come disperati – e cercano ogni via e mezzo di fuggire [...]“. Kažnjenicima se pritom nikada nije otkrivao podatak o dužini trajanja njihove kazne (Pertile, 1892, 306).

Zahvaljujući nastojanjima mletačkih rektora, ubrzo se povećao broj galija na kojima su službu obavljali galijoti kažnjениci, zbog čega je Mletačka Republika morala uvesti nove dužnosti u ratnoj mornarici. Nailazimo na podatak da je 1. prosinca 1548. postojala funkcija zapovjednika kažnjениčkih galija (*governatore delle galee forzate* ili *Governatore dei condannati*) (Da Mosto, 1940, 5), za kojega se ističe kako je tada bio na službi već tri godine (SM, 1893, 149). Godine 1545. Senat je odobrio rad nove magistrature – providurâ za kažnjениčke galije (*Provveditori sopra le Galee dei Condannati*) (Venezia Museo, 2015) – kao i privremenoga tijela sastavljenoga od trojice poslanika (*Tre deputati*), iz kojega se razvilo Vijeće za kažnjениčke galije (*Collegio sulle galee dei condannati*), čijim su članovima, osim spomenute trojice, bili i providuri za naoružanje (ASV, 1994, 957).

Dana 9. travnja 1620. Vijeće umoljenih odlučilo je da se pri izricanju kazne veslanja na galijama istodobno može odrediti i umanjanje naknade, koja se isplaćivala galijotima kažnjenicima, jer je zbog njihova prevelikoga broja predstavljala prilično optereće-

nje za mletačku ratnu blagajnu. Svaki je kažnjenik morao podnositi troškove kaznenoga postupka, prehrane i čuvanja na galiji, a izračunavanjem troškova bavili su se razni kancelari, no prema odluci Vijeća umoljenih iz 1626. određeno je da se nikakav iznos ne može isplatiti kancelarima dok se ne utvrdi da je kažnjenik sposoban za obavljanje službe na galiji. Godine 1729. Vijeće deseterice utvrdilo je visinu dodatnih troškova, koje su galijoti kažnjenici trebali podmiriti uz obvezatno izdržavanje kazne na galiji, a 1744. providuri za naoružanje odredili su koliki je novčani iznos trebalo isplatiti za hranu i praćenje na galijama. Međutim, uslijed iznenadne smrti, bijega ili otpuštanja s galija zbog nesposobnosti kažnjenika dolazilo je do nepodmirivanja dugova Veneciji, stoga se morala voditi evidencija o iznosu troškova za svakoga kažnjenika (Klen, 1986, 167–168).

Ako je utvrđeno da je kažnjenik zbog neke fizičke mane bio nesposoban veslati na galiji, takva se vrsta kazne zamjenjivala onom zatvorskom, a u tome je slučaju za polovinu ili za dvije trećine bila veća od one koja je ranije bila propisana u okviru veslanja na galiji (Pertile, 1892, 306). Dukalom dužda Alvisea Moceniga od 7. veljače 1777. blagajnici su prilikom razoružavanja galije u posebne upisnike morali unositi osobne podatke o svakome kažnjeniku kojega se otpuštalo, uz navođenje oznake o trajanju njegove kazne te o ukupnome iznosu naknade, odnosno duga koji je trebao podmiriti. Nadležni organi u pojedinim komunama bilježili su izrečene kazne u posebne knjige, nazvane *libri di raspa* (Pertile, 1892, 306), a nakon što su galijoti kažnjenici izdržali svoju kaznu i podmirili troškove čitavoga procesa mogli su zatražiti poništenje kazne, koja je bila upisana u spomenutu knjigu (Klen, 1986, 169), što se u izvorima navodi pod izričajem *depenar*.⁶

Možemo vidjeti kako su galijoti stoljećima predstavljali osnovicu pomorske, trgovačke i ratne snage Mletačke Republike. S obzirom na porast ratne napetosti mijenjala se i veličina ratne mornarice, što je utjecalo na zahtjeve mletačkih vlasti, koje su pribjegavale nasilnim metodama u prikupljanju potrebnoga broja veslača. Zbog odlaska na galije broj radno sposobnih muškaraca u istarskim komunama razmjerno se smanjio, stoga je od XVI. stoljeća Venecija nastojala iskoristiti i snagu kažnjenika, pretvorivši ih u galijote, koji su bili osuđeni na dugogodišnje veslanje, a zbog brojnih opasnosti uslijed vremenskih nepogoda i ratnih sukoba njihova je služba nerijetko završavala smrtnim ishodom. Iz navedenih se razloga obavljanje galijotske dužnosti smatralo iznimno teškim teretom, koji je bila spremna prihvatiti samo nekolicina dobrovoljaca, dok su ostali morali prisilno postati galijotima i suočiti se s raznim nedaćama. Pritom su se mogli osloniti samo na nadu u spas, pokušavajući sačuvati goli život, a oni koji su uspjeli preživjeti vraćali su se na svoja ognjišta ostarjeli, onemoćali i bez novčanih sredstava, potpuno iskorišteni za potrebe vladajućih struktura.

Učestalo novačenje galijota u XVI. stoljeću, a posljedično tomu i povećanje troškova za njihovo uzdržavanje, izazvali su otpor u redovima labinskih pučana, stoga su oni zatražili priznavanje vlastitih prava, odnosno da i plemići snose dio tereta glede opremanja galija. Pogodnu priliku za postavljanje toga zahtjeva vidjeli su u zbivanjima uoči sukoba s Osmanlijama, koji je 1571. okončan glasovitom Lepantskom bitkom. Tada su istarske

6 Uz izraz *depenar* navodi se sljedeće objašnjenje: „*Cancellare o cassare colla penna*“ (Usp. Boerio, 1867, 224).

Sl. 3: Prva knjiga zapisnikâ sjednica Vijeća labinske komune (1566.–1578.) (DAPA 1566–1578, fol. 1r)

komune, po nalogu Venecije, morale poslati određen broj veslača za velike galije. Već je ranije spomenuto da su se radi obrane privilegija labinske komune poslanici slali u Veneciju ili Kopar, a takav je slučaj zabilježen i u travnju 1570. Nakon što je Venecija zatražila 60 veslača za opremanje 12 galija, na sjednici održanoj 9. travnja 1570. određeno je da će iz komune dvojica poslanika (*oratores*) oputovati u Veneciju kako bi zaštitila stečeni privilegij (DAPA 1566–1578, fol. 40v i 41r, 9. IV. 1570.).

Zbog sve većih potreba mletački je Senat odredio da istarske komune iste godine pošalju i veslače za papine galije, koje su također namjeravale ući u rat protiv Osmanlija. Tako je 2. srpnja u Vijeću komune izabran poslanik Simone Luciani, koji je u Veneciju trebao odvesti veslače za papine troveslarke⁷ (*triremibus Summi Pontificis*) (DAPA 1566–1578, fol. 43v, 2. VII. 1570.).

Od iznimne je važnosti spomenuti i borbu labinskih pučana za izjednačavanjem u pogledu plaćanja troškova za uzdržavanje galijota. Prilikom sazivanja skupa (*vicinije*⁸) u kolovozu 1577., koji je održan u župnoj crkvi u Labinu, pučani su donijeli odluku o prekidanju spora s plemićima u vezi sa spomenutim pitanjem. Zaključili su da galijote moraju davati samo pučani, dok su plemići Vijeća komune izuzeti od te obveze, no odlučeno je da će nakon dobivanja zahtjeva od Venecije za davanjem veslača popisivači imovine (*tansadori ordinarij delle facultà*) odrediti visinu poreza, ovisno o tome posjeduju li plemići ili pučani vlastitu imovinu ili uživaju onu komunalnu. Ako u tome slučaju prikupljen iznos ne bude dovoljan za podmirivanje troškova galijota, ostatak će se ravnomjerno raspodijeliti između plemića, pučana, svećenika i udovica prema njihovu imovinskomu stanju. Plemići su na sjednici Vijeća komune podržali tu odluku te su ujedno odredili dvojicu predstavnika, koje će uputiti u Veneciju radi potvrđivanja toga sporazuma, ali u labinskim izvorima nema podataka o tome jesu li dobili traženo odobrenje, kao ni o kasnijim sporovima između plemića i pučana (DAPA 1566–1578, fol. 128r–129v, 1. VIII. 1577.).

ZAKLJUČAK

Dolaskom pod mletačku vlast unutarnji život labinske komune umnogome se podudara sa životom ostalih komuna na istarskome prostoru u kasnome srednjem i novome vijeku. U osebujnoj prošlosti Labina značajno mjesto zauzima 1341., kada je donesen gradski Statut, kojim se regulirao način upravljanja unutar zajednice, predstavljajući pravnu osnovicu života na labinskome području, kao i svojevrsan simbol upravne samostalnosti komune, koja se najbolje odrazila u radu njezina Vijeća.

Priznavši vlast *Serenissime*, grad je uspio sačuvati Statut i njegove odredbe, kao i stečene povlastice, no razmjerno je često dolazilo do njihova nepoštivanja, stoga je od neprocjenjive vrijednosti *Knjiga privilegija labinske komune*, koja donosi važne isprave o borbi za zaštitu starih prava, ali i o obvezama labinskih podložnika prema Mletačkoj

7 Trirema ili troveslarka prvobitno je označavala rimski ratni brod s trima redovima vesala sa svake strane, koji je izgrađen po uzoru na grčku i kartažansku trijeru. Kasnije se razvila u poseban tip mletačke galije, koja se od ostalih razlikovala prema broju veslača. Usp. HE, 2009, 52.

8 Vicinija je označavala skupštinu svih glavara obitelji jednoga sela. Usp. Boerio, 1867, 792.

Republici te o raznim nesporazumima koji su izbijali između plemića i pučana, kao i knjige zapisnikâ sjednica Vijeća, na kojima se raspravljalo o svim važnim pitanjima u vezi s cjelokupnim djelovanjem komune, a ujedno su i vjernim pokazateljem političkih, društvenih i gospodarskih prilika na području Labinštine.

Osim dukala, terminacija i odluka glede spomenutih privilegija, od neosporne su važnosti i isprave koje se dotiču obveze komune o opskrbljivanju mletačkih galija. Budući da je Venecija neprestano isticala potrebu za jačanjem ratne mornarice, vlasti su se služile nasilnim metodama u prikupljanju potrebnoga broja veslača, ali zbog iznimno teških uvjeta i brojnih opasnosti uslijed službe, koja je u većini slučajeva završavala smrću, obavljanje galijotske dužnosti smatralo se jednim od najvećih tereta, koji je opterećivao siromašne seljačke slojeve, stoga je labinska komuna neprestano slala poslanike u Veneciju, pozivajući se na stečeni privilegij, kojim je lokalno stanovništvo bilo oslobođeno te obveze. Postojećim radnim dužnostima i brojnim nesporazumima koji su potresali ovu komunu svakako treba dodati i politička posezanja i neprestane napetosti u okviru burnih društvenih zbivanja, koja su odredila tijek razvoja istarske prošlosti, a time i same Labinštine.

Budući da je za produbljanje saznanja o značajnim ostacima dramatične, ali iznimno bogate labinske prošlosti nužno iskoračiti iz svijeta „velikih“ tema i političke događajnice, osnovni je cilj ovoga rada pružiti uvid u teške radne uvjete s kojima su se suočavali ugroženi slojevi labinske komune, ali i skroman poticaj za daljnja i dublja proučavanja dokumentirane građe kao nepresušne riznice povijesnih zanimljivosti o djelićima zavičajne povijesti.

GALIOTS OF LABIN IN THE WHIRLWIND OF PERSECUTION
UNDER THE AEGIS OF THE MOST *SERENE QUEEN OF THE SEA**Samanta PARONIĆ*

Prodol 37, 52208 Krnica, Croatia

e-mail: sparonic4@hotmail.com

SUMMARY

This article provides an overview of data that affect the obligations of the Labin commune of supplying Venetian galleys, which protrude from the existing literature and archives preserved in the State Archives in Pazin. According to these documents, we can gain insight into the troubled developments, in which maelstrom were found people of Labin as subordinates of the Most Serene Queen of the Sea. Distinctive past of Labin takes an important place in 1341, when city adopted the Statute, as a symbol of administrative autonomy of the commune. By acknowledging the power of the Venetian Republic, city has managed to preserve the Statute and its regulations, as well as acquired privileges, but relatively often featured to their contempt, therefore Book of Privileges of Labin commune (1325th to 1719th) is invaluable because it makes important documents about struggle for the protection of old rights, as well as books records of the Minutes of the Council (1566th to 1578th).

Considering Venice has continually emphasized the need to strengthen the Navy, the authorities have used violent methods to collect the required number of rowers, but due to extremely difficult conditions and numerous hazards caused by service, in most cases it ended with death. Performing duties on galleass was considered one of the biggest burden, therefore Labin commune constantly sent messengers to Venice, referring to the acquired privilege, which the local population was released from this obligation. The huge liabilities and many misfortunes caused plight of affected population of Labin and other Istrian communes under the aegis of the Serenissima.

Keywords: Labin, commune, Republic of Venice, Statute, galleys, New Age

IZVORI I LITERATURA

- Buttazoni, C. (1869–1870):** Statuto municipale della città di Albona dell'a. 1341. Archeografo Triestino, I (n. s.). Trieste, I–XVI, 1–61.
- CPU (1893):** Commissione al Podestà di Umago. Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria, IX. Parenzo, 1–63.
- DAPA 1420/1719:** Državni arhiv u Pazinu (DAPA), HR-DAPA-2, Općina Labin (*Communis Albonae, Comunità d'Albona*), 1420/1797, Dukali, terminacije i drugo u svezi s privilegijama u korist labinske općine (*Libro che contiene la raccolta di varie e molte parti, Ducali, Terminazioni et altro nel proposito delli particolari Privileggij concessi dalla Publica Regale munificenza a questa Fedelissima, e benemerita Comunità d'Albona*), 1420/1719, knjiga 2.
- DAPA 1566–1578:** DAPA, HR-DAPA-2, Općina Labin (*Communis Albonae, Comunità d'Albona*), 1420/1797, Zapisnici sjednica Općinskog vijeća (*Consigli*), 1566–1578, knjiga 4, kutija 2.
- De Franceschi, C. (1908):** Statuta Communis Albonae. Archeografo Triestino, III, IV. Trieste, 131–229.
- Kandler, P. (1846):** L'Istria, I, 57–58, 5. 9. 1846.
- SM (1893):** Senato Mare: cose dell'Istria, Registro 30 (1548–1549). Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria, IX. Parenzo, 143–150.
- ASV (1994):** Archivio di Stato di Venezia: Guida generale degli Archivi di Stato italiani. Vol. 4. Roma, <http://www.maas.ccr.it/PDF/Venezia.pdf> (21. 12. 2015.)
- Boerio, G. (1867):** Dizionario del dialetto veneziano. Venezia, Reale tipografia di Giovanni Cecchini.
- Da Mosto, A. (1940):** L'Archivio di Stato di Venezia. Vol. 2. Roma, Biblioteca d'arte editrice.
- Giorgini, B. (2010):** Povijesni pregled Labina i okolice / Memorie storiche della terra e territorio d'Albona. Labin, Mathias Flacius.
- HE (2009):** Hrvatska enciklopedija. Sv. 11. Ur. Ravlić, S. Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- IE (2005):** Istarska enciklopedija. Ur. Bertoša, M., Matijašić, R. Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Jelinčić, J. (1985):** Neki podaci o obvezama labinske komune u opremanju mletačkih galija u XVI stoljeću. U: Zbornik radova trinaestog znanstvenog skupa „Susreti na dragom kamenu“ 1985.: Matija Vlačić Ilirik i njegovo doba, Labin i Istra danas. Pula, Sveučilišni centar za ekonomske i organizacijske znanosti, 141–147.
- Jelinčić, J. (1986):** Knjiga privilegija labinske komune (regesta svih dokumenata od 1325. do 1719.). Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, 27, 149–204.
- Jelinčić, J. (1987):** Prva knjiga zapisnika sjednica Vijeća labinske komune / Libro consigli I (1566–1578). Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, 29, 75–159.
- Klen, D. (1962):** Galijoti i ratni brodovi na vesla u našoj prošlosti. Pomorski zbornik, 1, 115–141.

- Klen, D. (1986):** Šćavunska vesla: galiije i galijoti na istočnoj obali Jadrana. Pula–Rijeka, Čakavski sabor i dr.
- Luzzatto, G. (1961):** Storia economica di Venezia dall'XI al XVI secolo. Venezia, Centro internazionale delle arti e del costume.
- Marić, M. (1953 [?]):** Labin kroz stoljeća. Pula, Tisak Gradske štamparije.
- Milevoj, M. (1999):** Labin tragom vjekova. Labin, Naklada Matthias.
- Pertile, A. (1892):** Storia del diritto italiano: dalla caduta dell'Impero romano alla codificazione. Vol. 5. Torino, Unione tipografico-editrice, <https://archive.org/details/storia-deldiritt00pertgoog> (1. 12. 2015).
- Radeticchio, E. (1990–1991):** Albona: il paesaggio culturale (tesi di laurea in geografia). Trieste, Università degli studi di Trieste, Facoltà di lettere e filosofia.
- Stemberger, H. (1983):** Labinska povijesna kronika: povijesne skice Kožljaka – Čepića – Kršana – Šumbera. Labin, Radničko sveučilište i dr.
- Ujčić, T. (2007):** Sumarni inventar fonda Općine Labin iz razdoblja mletačke uprave (1420–1797). Vjesnik istarskog arhiva, 8–10, 175–199.
- Venezia Museo (2015):** Repubblica Serenissima, http://www.veneziamuseo.it/RE-PUBBLICA/mar_sen_a_progalcon.htm (21. 11. 2015.).